

повернутися до самого Канта, повернутися від книжково-академічного Канта до Канта живого, виявляючи та утримуючи його розумову пристрасть.

Література

1. Akhutin A. V. Sophia and the Devil: Kant in the Face of Russian Religious Metaphysics. *Russian Studies in Philosophy*. 1991. № 29 (4). P. 59-89.
2. Berdyaev N. A. Slavery and Freedom. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ia804706.us.archive.org/16/items/in.ernet.dli.2015.116083/2015.116083.Slavery-And-Freedom_text.pdf
3. Berdyaev N. A. The Beginning and the End. Translated from the Russian by R. M. French. New York: Harper Torchbooks, 1957. 256 p.
4. Cassirer Ernst. Kant's Life and Thought. Yale University Press, 1981. 429 p.
5. Кант І. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.

Людмила Облова (Київ)

ІММАНУЇЛ КАНТ І ДЖОН СТЮАРТ МІЛЛЬ ПРО АБСОЛЮТНУ ВАЖЛИВІСТЬ ЛЮДИНИ

У пошуку вищого принципу моральності, І. Кант, коли розрізняв популярну моральну філософію та метафізику моральності, писав про дійсність, яка має моральну цінність. Тобто, про дію з почуття чистого обов'язку, відповідну до внутрішніх, невидимих принципів [2]. А це, з точки зору філософа, велика рідкість. Досвід показує, що маючи силу прийняти ідею моральності, людина слабка в тому, щоб їй слідувати. Часто все ґрунтується на намірах і зводиться до задоволення інтересів приватних схильностей.

Не сперечаючись і не переконуючи тих, хто не вірить у дійсність істинної чесноти, Кант, сам розуміючи, що вона емпірично не підтверджується в історії роз людства, стверджує, що така може бути, коли буде відповідати «ідеї волі кожної розумної істоти як волі, що встановлює всезагальні закони» [2, розділ 2]. Відкриваючи категоричний імператив, філософ говорив про те, що вчинити досконалу дію вдасться людині, котра чинить (добро) і бачить (має) у своєму волевиявленні те, що створене нею не зумовлює її дії, а

створюється заради самої безумовності. Скорочуючи: абсолютне здійснюється, тому що воно здійснюється без-умовно (воліється кожною розумною істотою).

Для реалізації чесноти у світ не потрібна низка умов. Має бути єдина умова придатності бути всезагальним. Максима. І тільки. Але ж у досвіді такої немає. Як тоді людині бути доброчесною реально, а не за зовнішніми приписами або мотиваціями – гіпотетично – залишається питанням.

Виходить так, що кожен вчинок є моральним (добрим без обмеження), якщо він пройшов акт звернення на себе людиною, яка вчиняє. Назвемо це актом воління. Тобто, вчинок був допущений до існування і, перш за все, застосований до себе. Тобто, пережитий в царині думки, визнаний прийнятним по відношенню до іншого (кожного) і тому задіяний по відношенню до певної людини. Такий акт може залишатися (повторюватися). Тільки не для прикладу («списування»), а за правом категоричності. Коли ж розум, розігруючи дію невидимо, викликає спротив при застосуванні до себе, від акту треба утриматися. Важливо, що відбувається чи не відбувається діяння не з уявлення про неї свідомою істотою, а із визнання (розумом) всезагальності за вчинком.

Найскладнішим у визнанні реальності вчинку, що є морально цінним, є потреба розуміння того, що звернення на себе дії, уявлення про те, що вона собою несе й принесе, визнання її гідності та здійснення – це не завдання, а інше – мислення неминучістю. Запит у думки дозволу на діяння – не перепона чи ланка у прямуванні до реалізації, а обов'язок мислячої сутності. Отже, три готових акти – це особлива мить, де звернення, уявлення, згода і тому здійснення – не зміна станів, а безперервний акт.

Простим прикладом роботи доброї волі може послужити акт прощення. Прийнято вважати, що воно з'являється після будь-якої помилки.

Отже, без помилки нікуди. Тому що людиною часто керує її воля – бажання. При всьому цьому, помилки трапляються тільки тоді і саме тоді, коли призначення розуму не здійснюється. На думку Канта, на долю розуму природою покладено управління нашою волею [2]. Відповідно, помилки можна уникнути, якщо не давати бажанням керувати собою. Але важливо те, що в основі доброго без обмеження вчинку лежить не помилка, а досвід прощення. Тут мені б утримати думку: помилкою буде вважати, що без помилки прощення не може проіснувати. Може і здійснюється безвідносно до гріха.

Прощення є завжди. І тоді, коли помилки не припускаються. Воно над слабкостями, що відбуваються «само собою» – незалежно від них і є

розбиваючи їх скупчення. Помилки перебувають у своєму – емпіричному світі і жодним чином не визначають простір, де немає помилок. Простіше кажучи, щоб відчуті буття прощення, зрозуміти, що воно реальне, помилка не обов'язково має бути допущеною. Прощення не наслідок помилки. А помилка не причина прощення. Причиною помилки, як уже було сказано, стає людська воля, що підноситься над розумом. Наслідком же помилки будуть різного роду неприємності. А прощення загальнозначуще – замкнуте на самого себе – завжди цілісне, а не за привілеєм. У ньому його причина і наслідок одне й те саме – воно ж саме і є.

Щоб розглянути дію помилки, що трапляється в моменти перетину практичним розумом своїх меж і обов'язкову роботу прощення, я візьму за приклад випадок наклепу.

Коли людина звинувачує іншу людину в тому, чого вона не робила, і, по істині, виявляється, що згрішив у цьому випадку обвинувач, то останній одразу («тут і тепер») вибачається. Проходить через каяття. За необхідністю обов'язку. Тому що той, хто допустив помилку повинний це зробити.

Обов'язково треба все повернути в безпомилкове. Інакше, істинний винуватець законсервує себе в помилці – застрягне в гріху. А невинно звинувачений залишається хибно винуватим. І буде таким до тих пір, поки обвинувач не здійснить акт каяття – перш за все, не простить сам себе. Виходить, що допущена помилка, без належного (невимушеного, свідомого) каяття, подвоює винуватців. Але єдиний спосіб зняти провину з обох і, таким чином, прибрати зі світу грішників – належне. Вона ж добра воля.

Безумовно, вбачається залежність невинно звинуваченого від дій справжнього винуватця. Останній починає гріх – відповідно, йому і продовжувати: починати подолання помилки. Тільки істинний винуватець не менше залежить від сили невинно звинуваченого. Тому що, той, кому заподіяли неприємності і принесли свої вибачення, може не відчуті прощення. Якщо один проявляє зусилля прощення, а інший – ні, тоді зусилля того, хто чинить належно, поглинається виром помилки, що триває. І тоді обидва винуватці залишаються у світ – кожний на своїй позиції. А навернення в безпомилкове не трапляється.

Те, що в світі залишаються грішники, не означає, що це принесе згрішившим нещастя. І всі біди світу тепер зваляться на їхні голови. Ні. Люди, які при взаємодії припустились помилки можуть жити, не відновлюючи безпомилковості і бути, при цьому щасливими. Навіть приносити одне одному щастя. Тут справа в іншому. Безпомилковості треба відновлювати не через страх покарання через нещастя, а заради неї самої. Безвідносно до особистих цілей. Але належне не

відновлюється без почуття прощення. Не достатньо запиту прощення і його відносного прийняття. А де почуття, там усе починається з двох. Там взаємодія і неминуче діють двоє.

Що цікаво у світі моральності, так це те, що її реальність не можна змусити бути байдужою по відношенню до іншого. І в разі сталості гріха, неможливо розійтися по краях, вважаючи, що поодинці – без іншого – належне скоріше відновиться. Бо інший тільки заважає встановленню безпомилковості. Це буде не що інше, як уже давно існуюча надія грішника на те, що помилка з часом зникає – минає сама собою.

Поодинці можна проявити зусилля не допущення помилки. Уникнути гріха можна, якщо перед випущеною у світ дією подумки програти її на собі. Коли отримати дозвіл на дію на підставах віри в безумовність. Але, коли один вийшов із гріха в прощення і, наприклад, запросив його, а інший – ні – не відповідає запиту, значить, перший не відрізняється істинністю виходу з гріховного у належне. Він був схильний запросити прощення, але не потребує його максимально. Якщо мова йде про те, що ображений схилився пробачити, але на відмашку і не дочекався вибачень, то це тому, що йому воно, насправді, не потрібно. Обидва, просто, не бачать безумовної цінності прощення й не відчувають потреби у відновленні належного.

Якщо справжній винуватець не кається або кається згідно з обов'язком (не щиро), значить, він не визнає реальність світу моральності. Тобто, ідея моральності сприймається таким фікцією. Виникає питання, якщо моральність – це вигадка, тоді на якій підставі людина будувала своє звинувачення? Чому взагалі побачила необхідність викривати винуватця?

Відтак, Кант безапеляційно показує, що відбувається, коли звинувачення (прощення так само) відбувається за реакцією. Визнання провини без підстави, здійснюється самовільно (умовністю бажання). Тому що обвинувач вказує на помилку іншого, не подумавши про призначення того, хто її припустився, перш ніж звинувачувати. Не помислив про почуття, душу винуватця. Про причини, які спричинили помилку, яка потребує зупинки. Тобто, обвинувач не вчинив обов'язкової дії зі світу моральності – не застосував докір у діянні поганого на себе. І не пройшов через усвідомлення доречності чи недоречності осуду конкретної дії. Перш ніж зробити щось добре, не подумав про досконалість того, хто вчинив погане. Тому, задіяв звинувачення, не зважаючи на безпомилкове – не звітуючи належному.

Обвинувач, який чинить без підстави, без визнання доброї волі, застосовує моральний вчинок аморально. Автоматично, фальшиво. І вже перебуває в залежності від створеного. Перш за все, від іншого. Не

важливо винного чи невинного іншого. Суть у тому, що такий обвинувач породжує залежність і приречений нею. До речі, примус неминучий, коли моральність використовується тільки для того, щоб застосувати її щодо іншого. Але в жодному разі не стосовно себе. Виходить, що моральність існує тільки для іншого. Для когось. Але для самого обвинувача її немає. А раз немає, то й нема чому поширюватися на того, хто застосовує обвинувачення.

Так відбуваються підміни цілей і трапляються пристрасні докори. Їх можна назвати моральними актами, відірваними від моральності – себе самої.

Але, якщо моральності немає для когось із людей або вона однобока, або вона зводиться до однозначної і засуджуваної якості, тоді її не може бути взагалі. Тому що моральність існує для людства в цілому. А не для когось із людей. Ні в одному прояві чи в якості привілею, а щоразу повертаючись неповторним боком. Можна сказати, що моральність існує за однієї єдиної умови: зусилля застосування оцінки, вірніше, придатності дій на себе. Ніколи не знаючи до кінця, чим це обернеться. Іншими словами, вірою в існування речей, які існують на власних підставах і діють у відповідності до власного способу буття.

І завдяки згадуваній універсальності, моральність зберігається самістю. Одним без узгодження з іншим чи не зважаючи на узгодженість з іншим. Нехай усі зберуться у громаду і, дружно відмовляючись від закону самого по собі, заперечать добру волю, моєї дії з почуття обов'язку поруч із натовпом вистачить, щоб моральність існувала.

Моральність є тільки для того, щоб людина могла обмежувати власну волю і бути істотою із свободою волі. З метою існування безпомилкового (автономного). Такого, з якого ми вибудовуємо впорядковувальні акти.

Причому, якщо обвинувачення було здійснено справедливо і винуватець істинно винен, але зауваження було задіяно без описаної роботи мислення – поза «постулата безперервності», ця дія все одно не є моральною. Вона тільки з нагоди, благополучного збігу обставин вийшла моральною. І помилка, в результаті випадкової справедливості згодом все одно проявиться. Це станеться відразу як тільки призначена обвинувачем собі справедливість і іншому грішність, закінчиться. Тому, все ж, попри те, що звинувачення вдало видалось справедливим, воно має пройти акт каяття. Вже тому, що обвинувач винен за фактом неповаги доброї волі – розриву її сутності за принципом привілеїв.

Вирізняються дві лінії помилкових дій.

Я помилився стосовно невинного. виправляю помилку, тому що

кожен, хто помиляється, повинен виправляти помилку.

Я безпомилковий щодо того, хто припустився помилки. Але моя безпомилковість безпідставна – стихійно належна. Сталася без мого особистісного зусилля. Тому я помиляюся навіть у разі випадкової безпомилковості, адже моє зауваження гріха не розумне (не добре). Я розумом відчуваю, що маю виправити помилку і все роблю задля відновлення світу належного.

Отже, одна помилка відбувається випадково, бо вчиняється проти невинного. Встановлення належного – необхідне. Друга помилка відбувається обов'язково, через діяння проти належного. Справедливість стається – випадково.

В обох випадках «Я» примушене обумовленою моральністю і потрапляє в залежність. Відповідно, зовсім не обов'язково, що навіть коли з часом з'явиться бажання миру, то «Я» відновить безпомилковість. Чому так?

Обидві дії вчинені без почуття обов'язку. А значить, що помилкові. Навіть якщо людина точно знає про невірність іншого, вона не може бути абсолютно впевненою у своїй правоті. Тож, перед необхідністю викриття іншого, з метою зняття гріха, треба себе ототожнити з грішником і увійти в безпомилкове. Спочатку є потреба пробачити грішника, а після підняти питання про його порочні дії. Без надії, що він виправдає віру в нього і його безсмертя і пройде через каяття, якщо таки тема вийде на поверхню. І ризикуючи впертися в його невіря в безумовність, а тим самим розмножити винуватців. Але, будь-що-будь розривати ланцюг стихійності помилок і бачити в порочному досконалість.

Прощення – річ зі сфери істинної моральності. Отже, його неможливо задіяти, переступаючи через належне. Доки людина не обмежить свою волю (бажання, мотиви, схильності) і не припустить незрівнянну висоту доброї волі – застосовувати прощення вона буде фіктивно. Запит прощення і прийняття каяття будуть озвучені, але вони не відбуватимуться згідно з принципом прощення. А отже, його самого не відбуватиметься в реальності. Буде існувати типово випрошене або умовно прийняте прощення. Будь-яке, яке тимчасово знімає чи відсторонює помилку, але залишає її в присутності і силі.

Можна загострювати міру помилковості згадуючи, що більшість визнає: вірне звинувачення винуватця, навіть без акту волевиявлення, буде моральним. Мовляв, справедливість, яка склалась випадково – сталась за бажанням належного. Особливо, коли раптом, згадати випадки навмисно неправдивого звинувачення невинного, з метою підриву його репутації. Коли стає настільки огидно, що про прощення і добро без обмеження навіть мови бути не може. Неможливо

стриматись, так хочеться викрити гідника. Здається, що чим скоріше буде зупинено грішника, тим скоріше світ стане чистим від брехні. Але, Кант скаже, що поспішно справедливі і виправдано упереджені вчинки можна визнати гідним якщо порівнювати емпіричні ситуації наклепу і отримувати задоволення від розпалювання пристрастей. А коли вийти з наявного і невидиме и мислити формально, то немає різниці між навмисно і ненавмисно вчиненою помилкою. Сама подія помилки – її факт – говорить про те, що людина діяла самовільно – на шкоду добрій волі. Одним словом, заради задоволення своїх мотивацій і схильностей. Кант, навпаки, все «вимірює» категоричним імперативом, бо він заспокоює пристрасті, зводить схильність діяти у своїх інтересах нанівець. Показує необхідність вдумливого засудження іншого, уважності до наявного гріха і обов'язок суддівства над собою. Доводить, що той, хто засуджує без поваги закону самого по собі, навіть коли чинить справедливі дії, зухвалий і тому, сам підлягає осуду.

Отже, за Кантом будь-яка помилка допускається через порушення формального принципу воління взагалі. І вирішується двома – разом. Будь-яка помилка запобігається через повагу доброї волі. І тут завжди праця самотності – автономія.

Таким чином, Кант вважає, що людині не обов'язково бути щасливою, але необхідно зберігати світ досконалості заради неї самої. Філософу важливі принципи дії. І чинити абсолютно правильно, на думку філософа, людина може на умовах відповідності принципам досконалості. Коли ж принципи не враховані, людина помиляється.

Але щастя не відпускає. Байдуже, що воно «стурбованість фантомом, захват фата-морганою» (В.Винниченко). І ось у ХХ столітті вступає в дію утилітаризм, у якому виникає відповідний тактиці задоволення принцип – корисності. Його представники стверджують, що моральність дії визначається щастям і вихідними положеннями задоволення. Тобто, наскільки філософія Канта може бути корисною, що, те ж саме, ошчасливити більшість, настільки вона моральна. А оскільки філософія Канта вимагає сприяти своєму щастю не за схильністю, а з почуття обов'язку, то відразу стає зрозуміло, який Кант шкідливий.

І все-таки, крім того, що в дослідженні досвіду свободи утилітаристи представили щастя, а не обов'язок підставою світу моральності, чим кинули виклик Канту, ще вони не змогли відмовитися від того, що стверджував про цей світ німецький класик. У закликах, маніфестаціях – змогли, а в особистому діянні – ні.

Прикладом тому є досвід Дж.С.Мілля. Згадуючи його вчення, можна озвучити те, що він, поставивши щастя в центр своєї практичної філософії, довівши, що тільки воно і приведе до здійснення найкращої з

організацій людського життя. І вказавши, як люди повинні діяти по відношенню один до одного, виставив моральність прагматичним завданням [1]. Утилітаристи донині хочуть «як краще» для більшості (найкращих), але не зобов'язуються бути відповідно до належного і діяти із почуття обов'язку. Не будучи обмеженими вчинити «як треба», вони «відпущені» у створенні корисного суспільства. Тобто, це індивідуальності, що діють «за своїм» бажанням в ім'я благого загального. Тільки, зауважу те, чого вони самі не приховують, – це означає, що діють не вільно, а «віддаючи перевагу» (поступаючись, толерантно) – чуттєво вмотивовано.

Вільний діє, виходячи з умов того, що є цінним вище за все інше. Враховує буття «максимального», попри те, що не може собі його уявити. Не вільний – вільний долати «максимальність» без уявлень про нього.

У зв'язку з тим, що Мілль уявив, що, діючи за принципом корисності, два боки того, що відбувається, переслідуючи поставлені цілі вільно, зобов'язуються не пригнічувати один одного, він зміг розрізнити зацікавленість відповідальності та виключне право людини. Таким чином, щодо іншої людини, так само, як і щодо себе, бажано, щоб кожен дотримувався принципу, який ґрунтується на постійних інтересах людини. За єдиним винятком. Принцип корисності передбачає собою відступ від себе, у разі скрутного становища свого носія. Наприклад, можна постраждати, за необхідності притиснути гнобителя. Або завдати шкоди шкіднику, з бажання запобігти наслідкам, що ведуть до страждання [1].

Так виходить, що варто справі дійти до такої практики, яка без зусиль (негативної техніки) не реалізовується, як принцип корисності «захищається» виключення. Відповідно, делегує користь шкідливості. І люди, які взаємодіють та не можуть обійтися без «посягань», в ім'я щастя, зобов'язуються відступити від принципу, по праву самого принципу. Тому законно пригнічуються один одним.

Кант думав, що відступ від принципу моральності є «гарантією» помилки. Мілль вважав, що такий акт є подоланням помилки. Тому, за Кантом, наприклад, добре вчитися, вдається тому, хто керується зоною «добре». За Міллем, відмінник той, хто неважливо як вчиться – головне, що знаходиться в беззвітному процесі навчання.

Акцентуючи увагу на принципі корисності, виходить так, що ті, хто вчить, лікує, виносить вирок – зацікавлені в побудові щасливого суспільства, проте знаходяться в скрутному становищі. Вони змушені тиснути на іншого, йти проти його інтересів, бажань, схильностей. Відповідно, щоб все ж таки чогось навчити дитину, відповідальні за неї батьки і вчитель мають порушити принцип корисності і піти проти

бажання нетямущого залишитися невігласом. Заради самої дитини і щастя більшості. Або, щоб осадити того, хто бажає всездозволеності, треба задіяти жорстокі методи управління. З метою позбавити його самого і оточення від залежної волі.

Тут згадаю: утилітаристи воліють чинити менше зло, в ім'я уникнення страждання. Їм дозволено чинити з перевагою у виграшний бік. Тільки як бути з тим, що утилітаристи, щоб зупинити залежність, допущені для цього в зону безпринципності. Чому ті, хто чинить самовільно з метою встановлення загального щастя, кращі за тих, кого вони захищають від бажання приватного щастя? Чому тимчасова або інша неспроможність дає право на безчинство кращого? Тому що це обґрунтовується винятком принципу корисності?

Навіть, якщо погодитися з тим, що правильно тиснути на підставі законного відступу від принципу корисності, то все одно, спершу, я маю визнати, що виключна дія прийнятна для мене. Проте, я не допускаю можливості, наприклад, прийняти картання від учня, який не хоче виконати завдання, яке йому не піддається. Чи докоряти вчителю, який вимагає від мене оволодіння темою. Або погано собі уявляю як завдаю удар, вічно пов'язаному із заподіянням болю, стоматологу або хірургу. Я не допускаю ніякого блоку в бік людини, яка діє на підставі істинної моральності, але без сили, при взаємодії, не обходиться.

Незважаючи на згоду чи непогодженість із законністю принципу корисності він застосовується і демонструє як знищення (всього, що несе нещастя) може бути морально виправданим. Буквально декларує тягу до нищення негативного. Я думаю, що його прийняття і застосування не зникає, тому що, відкриваючи зону дії утилітаризму, його автори інтуїтивно виходили з того, що стверджував Кант про світ моральності. Інакше кажучи, згаданий Мілль, стверджуючи принцип корисності, чинив відповідно до принципів досконалості. Враховував умову здійснення себе в безумовності. Тому Мілль безпомилковий у своїй праці, а його принцип корисності виявив свою хибність безвідносно – не маючи стосунку до творця.

Отже, коли Мілль реалізовує ідею утилітаризму щодо здатності людини досягати граничного на підставі принципу корисності, він починає з того, що існує стандарт, за яким визначається добро і зло. Тобто, відштовхується від норми, що дає відмінність добра і зла, і, відповідно, відмінності в них самих, окремо взятих. Таку норму він визначає як щастя, яке ототожнює із задоволенням. І далі, як відомо, зводить до задоволення все те, що сприймається корисним.

Чому Мілль не обійшовся без форми, яка обмежує все, що до неї входить, яка не контролюється і працює в структурі відповідності? І яка утримує все змістовне від існування поза собою самою? Логічно було б,

в пошуках кращого для людини, спершу відкинути будь-який стандарт. Адже саме норма як така тисне, як ніщо інше. І відразу задає межу, яку не здолати і яка постійно вимагає страждань. Але ні, філософ без принципу не обійшовся.

Зовсім не страшно, що принцип корисності Мілля коли став загальновизнаною формою устрою в суспільстві, замість створення натовпу щасливих, виявився причиною навалу слабкостей (наприклад, деспотизму, рабства) у суспільстві. Куди важливіше, що сам Мілля, зтягуючи багатьох у темряву гетерономії виробленим собою принципом, сам залишився автономним. Адже, він запроваджував принцип корисності з почуття внутрішніх і невидимих принципів. Або, завдяки безапеляційному визнанню стандарту розрізнення добра і зла. Можна сказати, що через необхідність керуватися умовам відповідності принципам досконалості.

Таким чином, Мілля не залишав поза увагою ту умову «бути всезагальним», за якою реалізовується ідея моральності. Простіше кажучи, для мислителя ідея моральності є буттєвою. Тому жорстокою, болючою, нестерпною. І тому він сам мислив самостійно. Саме це дозволило філософу представити принцип корисності у відповідно до його способу існування і впливу. А принципу, в свою чергу, проявити безпринципність.

І хоча сам мислитель скористався принципом корисності у момент його реалізації – застосував на себе, проте зробив це безкорисливо. Без тиску схильностей і мотивацій.

Отже, Мілля, діючи з позиції абсолютного вираження стратегії принципу корисності, усвідомлював, що упередженість не дає йому бути реальним. Вчитуючись в «Утилітаризм», видно як моральна система, через Мілля, влаштував суперечку користі з безкорисливим [3]. Тим самим неминуче ославилось те, що було взято напрямком під свій захист. Користь завдала шкоди утилітаризму, а шкода виявилася необхідною для буття щастя.

Тільки Мілля не бажав такого.

Цікаво те, що Мілля мав намір зробити прямо протилежне тому, що в нього вийшло. Але він зумів вийти зі свого кола наміру. Не посмів брехати і йшов за призначенням. Схиляючись до того, що щастя необумовлена, природна для кожного мета, тоді як обов'язок тисне і пригнічує, він не наполягав на своєму. Не змушував ідею моральності відповідати своєму бажанню і наміру вивести чесноту. Бо розумів, що має досягти мети на підставі іншого – законним шляхом, а не в порядку приватного веління – зтягуючи когось в своє відкриття.

Коли з'ясувалося, що утилітаристу, людині, яка діє за принципом корисності, шкода – необхідна, Мілля не став це приховувати. Хоч не

був у цьому зацікавлений. Він продовжував виводити роботу принципу корисності належним чином. Тобто, безвідносно до потреби свого задуму. У підсумку підтвердилося, що щастя обумовлюється, до того ж, не тільки корисністю, а й шкодою. Тому в питанні про моральну силу особистості Мілля головне не те, що він створює абсолютно вірну і таку, що не піддається руйнуванню, доктрину добродетності. Як це хотілося. Він моральний тому що істинно зорієнтований на Іншого і, насамперед, зворушений ідеєю, що є поза порівнянням.

Підсумовуючи, вбачається, що Міллем збережено відповідність у мисленні та бутті. Філософ вірив, що інакше не бути ні мисленню, ні безумовності. І думка мислителя йде від їх тотожності. Це означає, що і для тих, хто діє за принципом корисності, нехай навіть добровільно, взаємна боротьба мислення і дії нікуди не зникає. Не буде абсолютно щасливим той, хто дотримується принципу корисності. Немає тільки одного добра. Наприклад, для генія. Без зла (нехай, невігластва) – немає добра. Неможливо поширити добро до такої міри, щоб усе повністю ним заповнити і думати, що це і буде перемогою над злом. Це буде те, що завжди було і ніколи не зникало – суцільне зло.

Звісно, неможливо не згадати, що наслідкування, будь-яка дія згідно з вказаним – це гетерономне за своєю природою явище. Воно відбувається відносно приватної схильності того, хто бажає щастя. Тому, незважаючи на те, що Мілль, підносячи щастя, посилив його, в душі він погодився з кантівською думкою про те, що убезпечуючись від випробування себе належною дією, люди відмінюють власне рішення щодо можливості здійснити автономне. Виявляють рабство, а отже потребують свавілля.

Завдяки тому, що Мілль, усвідомлюючи свободу, діяв із почуття чистого обов'язку, сьогодні він не заважає зрозуміти: можна бути корисним, не дотримуючись принципу корисності. І можливо бути згубним (від простої перепони для щастя, до витонченого нищення), наслідуючи принцип корисності. Коли мислити нетипово і опинитися в незвичних ситуаціях. І хоч сам принцип корисності, який прив'язався до прогресу, вже будучи відірваним від Мілля, блокує добру волю людини: нав'язує розуміння блага, завжди можна побачити, що його творцю вдалось уникнути примусу і не бути рабом свого творіння.

Література

1. Міл Дж. С. Про свободу: Есе Київ: Основи. 2001. 463 с.
2. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Herausgegeben von Karl-Maria Guth. Berlin 2016. 88 S.
3. Mill J.S. Utilitarianism. Kitchener. Ontario. 2001. 63 p.